

Dragana Špica

Odsjek za azijske studije

Filozofski fakultet Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

I. M. Ronjgova 1, HR-51200 Pula

dspica@unipu.hr

USPOREDBA FONOLOŠKOGA SUSTAVA JAPANSKOG JEZIKA S HRVATSKIM

Ovaj se rad* bavi fonološkim sustavom japanskoga jezika s fokusom na konsonantskim fonemima. U cilju sagledavanja složenosti problema utvrđivanja broja fonema te razlučivanja fonema od alofona, najprije se daje osvrt na prozodijsku strukturu, fonotaktička ograničenja i leksičke slojeve japanskog jezika. U relevantnoj se literaturi obično navodi da japanski ima 14 konsonantskih fonema, dok se ostali glasovi smatraju alofonima. U radu se predlaže sustav od 22 konsonantska fonema u japanskom, a zatim se na temelju kontrastivnog pristupa uspoređuju konsonanti japanskoga i hrvatskoga jezika. Usporedba konsonantskih sustava pokazuje da 15 japanskih konsonantskih fonema također postoji i u hrvatskom, 3 japanska konsonantska fonema u hrvatskom postoje kao alofoni, dok 4 japanska konsonantska fonema u hrvatskom ne postoje.

1. Uvod

U domaćoj znanstvenoj literaturi na širem području fonetike i fonologije nema objavljenih istraživanja posvećenih japanskom jeziku, izuzev rada autorice (Špica 2021). Pitanje broja i vrste fonema od temeljnog je značenja za opisivanje svakog jezika i lingvistiku uopće, a u ovom će radu fokus biti na konsonantima. Predmet promatranja ovog rada je suvremeni standardni japanski jezik, koji se zasniva na tokijskom dijalektu (Shibatani 1990:158).

* Ovim putem želim zahvaliti anonimnim recenzentima na iznimno detaljnim i nadasve korisnim komentarima kao i Davidu Mandiću na velikoj pomoći u završnoj fazi pisanja članka.

U literaturi se obično navodi (Shibatani 1990; Kubozono 2015) da japanski ima 14 konsonantskih fonema /p/, /t/, /k/, /s/, /h/, /b/, /d/, /g/, /z/, /m/, /n/, /r/, /w/, /j/, dok se ostali konsonantski glasovi smatraju alofonima. Tako se, primjerice, [s] i [ç] smatraju alofonima frikativa /s/, dok se [fç] smatra jednim od alofona okluziva /t/. Ipak, lako je naći primjere koji pokazuju da [ç] posjeduje razlikovnost u odnosu na [s], kao i [fç] u odnosu na [t]. U minimalnim parovima *saka* 'brdo' i *shaka* 'Buda'; *ta* 'drugi (ostali)' i *cha* 'čaj' jasno se uočava semantička razlika među riječima.

U ovom ćemo radu stoga pokušati odgovoriti na pitanje koji su glasovi japanskog jezika fonemi, kao strukturne jedinice koje imaju razlikovnu ulogu. To će nam olakšati usporedbu glasova japanskog jezika s hrvatskim. Opis japanskih glasova uz sagledavanje razlika i sličnosti s hrvatskim jezikom svakako može biti od koristi u ovdašnjoj nastavi japanskoga kao stranog jezika, ali i pružiti nove uvide od značaja za pitanje utvrđivanja fonemskog statusa određenog glasa.

Naglašavamo da se u ovom radu nećemo detaljnije baviti morom niti drugim prozodijskim jedinicama japanskog jezika, već samo glasovima – konsonantima i vokalima. Što se nazivlja tiče, u ovom ćemo radu nazivom konsonant obuhvatiti i sonante, a /w/ i /j/ smatrat ćemo aproksimantima. Koristit ćemo prilagođenu Hepburnovu transkripciju te će dugi vokali biti bilježeni pomoću dva ista grafema, primjerice *oo* umjesto dijakritika *ō* i *ee* umjesto *ei*.

2. Osnovne značajke japanskog glasovnog sustava

Jedna od istaknutih značajka japanskog jezika je njegova prozodijska struktura, odnosno ritam. Osnovna prozodijska jedinica japanskog jezika je mora.¹ To znači da svaka izgovorena mora predstavlja jednu jedinicu trajanja (Labrune 2012:144). Japansko fonetsko pismo *kana* bilježi upravo more. Japanske se more mogu podijeliti na one koje se sastoje (a) samo od vokala *a*, *i*, *u*, *e*, *o*, (b) od konsonanta i vokala, primjerice *ka*, *sa*, *ta*, *na*, i (c) specijalne ili posebne more kojih ima tri. Specijalne su more prozodijske jedinice po trajanju jednake ostalim morama. To su (1) vokalska dužina, odnosno drugi segment dugih vokala, (2) prvi segment dugih konsonanata ili konsonantska dužina (naziva se i morni opstruent) i (3) mor-

¹ Kako navodi Kubozono (1999:31), Trubetskoy (1967) ubraja japanski u jezike čija je osnovna jedinica mora, za razliku od, primjerice, engleskog ili hrvatskog, koji su silabički jezici. Jezikoslovci japanske tradicije, primjerice Kindaichi (1972), prema Labrune (2012:144) smatraju moru temeljnom jedinicom ritma. Neki suvremeni strani lingvisti, primjerice Labrune (2012:148), također smatraju da slog nije relevantniji za opis fonoloških pojava od more.

ni nazal /N/. Labrune (2012:133) navodi da je Hamada (1949) među prvim japanskim jezikoslovcima koji te tri more izdvajaju od ostalih. Posebne more posjeduju razlikovnost pa tako, što se tiče vokalske dužine, nalazimo *ko* 'dijete' prema *koo* 'argument funkcije', a razlikovnu ulogu dugih konsonanata pokazuju parovi *saka* 'brdo' i *sakka* 'pisac' – dugo [k] te *gesha* 'izlazak iz vlaka' i *gessha* 'mjesečno primanje' – dugo [ç]. Treća je specijalna mora, /N/, podspecifirani segment, odnosno arhifonem koji se može ostvariti kao drugi fonemi, primjerice *n* i *m* (Bloch 1950, citirao Youngberg 2021:2). Ovaj segment ne može stajati na početku riječi ili sloga za razliku od alveolarnog *n* ili bilabijalnog *m*.

U izolaciji ili ispred stanke /N/ se artikulira uvularno, tako što dorsalni dio jezika dodiruje uvulu, kao u *hon* 'knjiga'. Prema međunarodnoj fonetskoj transkripciji ovaj glas se bilježi kao [N]. Ispred bilabijalnih se glasova [p], [b], [m] segment /N/ artikulira kao bilabijalno [m] primjerice *sampo* 'šetnja', ispred alveolarnih² glasova [d], [t], [fʃ] i [n] kao alveolarno [n], primjerice *ando* 'olakšanje'. Stražnjonepčano [ŋ] nalazimo ispred [k], [g] kao u *genki* 'zdrav', a alveopalatalno [ɲ] ispred istog glasa [ɲ], primjerice *sannin* 'tri čovjeka'. U međuvokalnom položaju /N/ se ostvaruje kao nazalni aproksimant [ũ] (Vance, 2008, citirao Youngberg 2021:3).³ Minimalnu razliku između tri nazala /m/, /n/ i /N/ pokazuju riječi *kami* [kami] 'božanstvo', *kani* [kaɲi] 'rak' i *kan'i* [kaũji] 'priručno; jednostavno' (Vance 2018:139). Za detaljniji opis mornog nazala /N/ vidi Špica (2021).

Druga uočljiva značajka japanskog glasovnog sustava je prisutnost brojnih fonotaktičkih ograničenja, odnosno ograničenja u pogledu raspodjele glasova u riječi. Ona se ogledaju u tome što, primjerice, ispred [i] nikada ne stoji [s], već isključivo [ç]. Tako nalazimo kombinacije *sa*, *su*, *se*, *so*, ali ne i **si* [si], koje se oprimjeruju u *saku* 'cvjetati', *shiku* 'podastrijeti', *suku* 'voljeti', *seku* 'požurivati' i *soku* 'par (obuće ili čarapa)'. Slično tome, zvučni frikativ [z] ispred /i/ daje afrikatu [dž], te nalazimo spojeve *za*, *ji*, *zu*, *ze*, *zo*, kao u *hiza* 'koljeno', *hiji* 'lakat', *kazu* 'broj', *kaze* 'vjetar', *nazo* 'zagonetka'. Konsonant [t] se ne javlja ispred [i] i [u], već se umjesto njega u komplementarnoj distribuciji javljaju redom [fç] i [fʃ], te nalazimo primjere *kata* 'osoba', *kachi* 'pobjeda', *katsu* 'pobijediti', *kate* 'hrana', *kato* 'tranzicija'. Dalje, umjesto [d] se ispred visokih vokala [i] i [u] javljaju afrikata [dž] i frikativ odnosno afrikata [z (dž)] redom te nalazimo primjere *mada* [mada] 'još (ne)', *maji* [maɲzi] 'ozbiljno (neformalno)', *mazu* [mazu] ili [maɲzu] 'najprije', *made* [made] 'do', *mado* [mado] 'prozor'. Glotalni frikativ /h/ se ispred /i/

² Također se klasificiraju i kao alveodentalni (Akamatsu 1997).

³ Mišljenja znanstvenika o prirodi ovog glasa se razilaze. Tako Akamatsu (1997:58) drži da je nemoguće utvrditi točnu kvalitetu mornog nazala ispred vokala.

ostvaruje kao bezvučni palatalni frikativ [ç], a ispred *u* kao bezvučni bilabijalni frikativ [ɸ], te imamo *hako* [hako] 'kutija', *hito* [çito] 'čovjek', *fude* [ɸude] 'kist', *heta* [heta] 'nevješt' i *hoka* [hoka] 'osim'.

Treće, zastupljenost fonotaktičkih ograničenja može ovisiti o tome kojemu leksičkom sloju riječ pripada. Postoje četiri jasno odijeljena leksička sloja – (1) izvornojapanski (*yamatokotoba* ili *wago*), (2) sinojapanski (*kango*), (3) posuđenice iz drugih jezika, posebno tzv. alfabetskih (*gairaigo*) i (4) onomatopejske ili mimetske riječi (*giseigo* / *gitaigo*). Za detaljan opis pogledati Itô i Mester (1999).

U izvornojapanskom sloju najzastupljenije su more oblika V ili CV. Tek neznatan broj riječi počinje zvučnim opstruentom, i malen broj imenica, glagola i pridjeva sadrži morni nazal /N/. Osim toga, ne postoje riječi koje počinju glasom /p/, već se on javlja samo rijetko, kao dugi konsonant u sredini riječi, npr. *hipparu* 'vući' (od izvornojapanskih morfema *hiki* + *haru*), a i palatalizirani su konsonanti, o kojima će biti riječi niže, rijetki. Ovaj se sloj oprimjeruje riječima *atama* 'glava', *kaeru* 'žaba', *hikikomori* 'osoba koja ne izlazi iz kuće', *fudebako* 'pernica'. U ovome se sloju konsonanti [ç], [fç], [fš], [dž], [ɸ] i [ç] javljaju u komplementarnoj distribuciji s konsonantima [s], [t], [t], [z], [h] i [h] redom, te se može reći da nemaju razlikovnu funkciju.

Palatalni se aproksimant [j] javlja u spoju s vokalima *a*, *u*, i *o* u morama *ya*, *yu*, *yo*, pri čemu funkcionira kao konsonant. S druge strane, može se javiti i u spoju sa 12 konsonanata *p*, *t*, *k*, *s*, *h*, *b*, *d*, *g*, *z*, *m*, *n*, *r*. Pod terminom palatalizirani konsonant se, kao što Tanaka navodi, u fonetskom smislu podrazumijevaju različite stvari – tako postoje pravi palatalni konsonanti [ç] i [ɲ], alveopalatalni [ç], [fç] i [dž] i konsonanti sa sekundarnom palatalizacijom [kʲ], [gʲ], [pʲ], [bʲ], [rʲ] i [mʲ] (2014:1). Povijesno gledano, frikativ *z* i alveolar *d* su ispred [i] i palatalnog elementa davali dva različita konsonanta, no u suvremenom jeziku daju samo jedan glas, afrikatu [dž].

U fonetskom su smislu svi konsonanti ispred *i* također palatalizirani, i tu treba naglasiti da ne postoji fonološka razlika između [ç] kao alofona /s/ ispred *i* i [ç] kao palataliziranog /s/ koje se pojavljuje ispred *a*, *u* i *o*. Obilježje palataliziranosti u japanskome jeziku može imati razlikovnu ulogu što pokazuju minimalni parovi sinojapanskih riječi *hoo* 'strana' i 'hyoo' leopard; *boo* 'štap' i *byoo* 'sekunda', *roo* 'vosak' i *ryoo* 'studentski dom', *kuu* 'praznina' i *kyuu* 'devet', *kaku* 'svaki' i *kyaku* 'gost'.

U riječima sinojapanskog sloja daleko su najzastupljeniji palatalizirani konsonanti, morni nazal /N/ kao i vokalska dužina, kao što se vidi iz primjera *kenbikyoo* 'mikroskop', *senmenjo* 'umivaonik', *koohosha* 'kandidat', *kankeesha* 'dionik'. U ovom sloju palatalizirani konsonanti stoje ispred vo-

kala *a*, *u* ili *o*. Razlikovna se uloga konsonanata [ç], [fç], [dž], [ç] vidi u minimalnim parovima *saku* 'plan' i *shaku* 'zlovolja'; *too* 'politička stranka' i *choo* 'leptir'; *zoo* 'slon' i *joo* 'mlada dama'; *haku* [haku] 'takt, mora' i *hyaku* [çaku] 'stotina'. U literaturi se [ç], [fç], [dž] i [ç] analiziraju kao alofoni glasova [s], [t], [z] (odnosno [d]) i [h] ispred visokog vokala *i*, a ispred *a*, *u* i *o* kao palatalizirana varijanta tih konsonanata.

Kod posuđenica iz jezika koji se pišu alfabetom, poput engleskog, može se primijetiti dužina zvučnih konsonanata kao u *beddo* 'krevet' od engleskog *bed*, što ne postoji ni u jednom drugom leksičkom sloju. Primjeri za ovaj sloj su: *appu* 'punda' (od *up*), *raburetaa* 'ljubavno pismo' (od *love letter*), *karafuru* 'raznobojan' (od *colorful*), *sekuhara* 'seksualno uznemiravanje' (tvorenica od *sexual harassment*). Ovdje se također uočava razlikovna uloga glasova koji u izvornojapanskom sloju predstavljaju alofone. Minimalni par *haito* [haito] 'visina (u tehničkom smislu)' od engleskog *height* i *faito* [faito] 'borba' od engleskog *fight* pokazuju razlikovnost [h] i [f]. Dalje, premda primjeri gdje [fš] ima razlikovnu ulogu u odnosu na [t] jesu malobrojni, oni ipak postoje, te nalazimo par *kantson*, 'kancona' i *kanton* 'kanton'. Premda fonotaktičko ograničenje nalaže da se [t] ispred *i* ostvari kao [fç], sve je više primjera, uključujući tu i vlastita imena i posuđenice, gdje se ostvaruje kao [t]. Nalazimo minimalni par *tikka* 'indijsko jelo od pilećeg mesa' i *chikka* 'nitrid' koje pokazuje razlikovnu ulogu konsonanata [t] i [fç].

Onomatopejske su riječi primjerice *bisshiri* 'zbijeno', *gangan* (osjećaj pulsirajuće boli u glavi). Za razliku od izvornojapanskih riječi, kod onomatopeja je inicijalno /p/ prisutno kao u riječi *pekopeko* (osjećaj gladi), kao i zvučni opstruenti u inicijalnoj poziciji, primjerice *gizagiza* 'cik-cak'. I u ovom je sloju veoma zastupljen morni nazal /N/. Također nalazimo primjere gdje alofoni izvornojapanskog sloja imaju razlikovnost: [s] i [ç] u *kashakasha* 'zvuk okidača fotoaparata' naprema *kasakasa* 'šuštanje (npr. lišća)' i [t] i [fç] u *kutakuta* 'mrtav umoran' naprema *kuchakucha* 'zgužvan'.

Treba na kraju ovoga dijela ipak reći da razlike među leksičkim slojevima nisu apsolutne te da se s vremenom smanjuju. Tako se /N/ javlja u izvornojapanskom sloju u brzom, neformalnom govoru umjesto *ra*, kao primjeru u *nan'nai* /naNnai/ < *nananai* /*nananai*/ 'neće postati'. Zatim, u brzom, neformalnom govoru nalazimo i palatalizirane konsonante [ç] i [kç] u *nakerya* ili *nakya* umjesto formalnijeg *nakereba* 'ako ne (bude)'. Izraz *nake-rebanaranai* je gramatikaliziran te funkcionira u značenju 'morati'.

3. Fonemi japanskoga jezika

Pod fonemom podrazumijevamo najmanji odsječak ili segment koji u nekom jeziku ima funkciju razlikovanja značenja viših jezičnih jedinica, odnosno funkciju razlikovanja značenja riječi (Turk 1992:19; Jelaska 2004:61). Fonemima se, dakle, uspostavlja distinkcija relevantna za razlikovanje značenja, dok se alofonima uspostavlja semantički irelevantna razlika (Turk 1991:164).

3.1. Konsonanti japanskoga jezika

Prije nego što ponudimo odgovor na pitanje koji fonemi postoje u japanskom, osvrnut ćemo se na inventar konsonantskih glasova. Studije koje se bave isključivo fonetikom japanskog jezika, kao što su Akamatsu (1997) i Saito (2020:86–95) opisuju redom 31, odnosno 40 konsonanata suvremenog standardnog japanskog jezika. S druge strane, u uvodima u znanost o japanskom jeziku, u kojima su fonetika i fonologija tek jedna od tema, navodi se manji broj konsonanata pa tako Tsujimura (2014:17) nabraja ukupno 26 konsonanata, a Iori (2008:25) 24. Ti autori izdvajaju različit broj i popis alofona.

Tablica 1 koju ovdje predlažemo obuhvaća 27 konsonanata, od čega su 5 inačice. U drugom je dijelu spomenuto da /N/ predstavlja podspecificirani fonem te da se može smatrati arhifonemom jer se, ovisno o kontekstu, može ostvariti i kao drugi, postojeći fonemi, [n] i [m], čiji je fonemski status nesporan. Glavnim ostvarajem podspecificiranog fonema /N/ smatrat ćemo uvularno [N], a ostali ostvaraji su [ŋ], [n], [m], [ɲ], [ŋ].

Inačice [dʒ] i [ʒ] su položajno uvjetovani alofoni koji nemaju razlikovnost u odnosu na [z] i [dʒ] redom, a primjećuju se kod velikog broja govornika. Unutar riječi postoji tendencija artikuliranja zvučnog frikativa [z], kao u *kazu* 'broj', dok se na početku riječi javlja afrikata [dʒ] kao u *zu* 'katalog'. Ipak, kod nekih riječi kao što je *mikazuki* 'mlad mjesec' /z/ se artikulira kao [dʒ] bez obzira na to što se ne nalazi na početku (Tsujimura 2014:12). Zatim, *j* se uvijek ostvaruje kao zvučna alveopalatalna afrikata [dʒ] na početku riječi, kao u *jisho* 'rječnik'. No kada se isti konsonant nađe unutar riječi, kao u *kaji* 'požar', kod znatnog se broja govornika u brzom govoru ostvaruje kao zvučni alveopalatalni frikativ [ʒ], koji u fonetskom smislu predstavlja zvučni parnjak frikativa [ç]. Zatim, ostvaraj inačice [ʒ] također će ovisiti o tome je li u pitanju neformalan, brz govor s jedne ili polagani (pažljivi) govor s druge strane (Shibatani 1990:161).

Tablica 1. Konsonanti japanskoga jezika

Mjesto i način artikulacije (tvorbe)	bilabijali	dentali	alveolari	alveopalatali	palatali	velari	uvular	glotal
okluzivi	p b	t d				k g		
frikativi	ɸ (β)	s z		ç (ʒ)	ç			h
afrikate		ʃs (dʒ)		t͡ʃ d͡ʒ				
nazali	m		n	ɲ		(ŋ)	N	
likvid (flap)			r					
aproksimanti	ɥ			(ũ)	j			

3.2. Konsonantski fonemi japanskoga jezika

Brojni znanstvenici (Shibatani 1990:159; Kubozono 2015:8, Labrune 2012:60) smatraju da japanskih konsonantskih fonema ima ukupno 14. Popisani su u Tablici 4 istim oznakama kao u navedenom izvoru. Taj popis ne obuhvaća morni nazal /N/ jer se on smatra specijalnim segmentom. S ovog se gledišta [ç], [t͡ʃ], [ʃs], [d͡ʒ], [ç] i [ɸ] smatraju alofonima. S druge strane, postoje i pristupi po kojima se [ç], [t͡ʃ] i [d͡ʒ] smatraju fonemima (Vance 1987:17, citirala Frellesvig 2015:24).

Što se tiče alofona u japanskom, Labrune (2012:60) sugerira da među njima postoji izvjestan hijerarhijski odnos te ih dijeli u dvije skupine: u jednoj su glasovi čiji je fonemski status 'podložan raspravi', [ç], [ʒ], [t͡ʃ] i [ŋ], dok za drugu skupinu, [ɸ], [β] (zvučni parnjak bezvučnog bilabijalnog frikativa) i [ʃs], navodi da se kao fonemi javljaju samo u najnovijim posuđenicama iz zapadnih jezika. Glas [β] javlja se kao inačica glasa /b/ u brzom govoru u sredini riječi kod nezanemarivoga broja govornika, primjerice u *abunai* 'opasan'. Istovremeno, isti glas se zahvaljujući posuđenicama javlja kod sve većeg broja govornika umjesto, primjerice, engleskog glasa [v], kao u *vinteeji* 'čija kvaliteta ne opada s vremenom' (od engleskog *vintage*).⁴ Taj ćemo glas ipak uvrstiti u alofone jer predstavlja neobaveznu inačicu glasa [b].

⁴ Primjer navodi Labrune (2012:98).

Spomenimo ovdje još to da u istraživanjima na polju fonološke teorije postoji tendencija da se japanski glasovi ne opisuju s definiranim mjestom i načinom tvorbe. U literaturi se sve više sugerira da nije samo morni nazal /N/ specijalan po tome što je podspecificiran što se mjesta i načina tvorbe tiče, već i drugi japanski glasovi (Labruno 2014, Yamane 2013).

Cilj je ovog rada usporediti fonološki inventar japanskog jezika s hrvatskim, a prvi korak ka tom cilju je pregled spomenutih 14 konsonantskih fonema koje Kubozono (2015:8) preuzima od Shibatanija (1990:159).

Tablica 2. Klasifikacija konsonantskih fonema (Kubozono 2015:8)

	bezvučni	zvučni
opstruenti	p, t, k, s, h	b, d, g, z
neopstruenti (sonanti i aproksimanti)	/	m, n, r, w, j

Primjećuje se da u popisu nema glasova [ç], [fç], [fš], [dž], [ϕ] i [ç] jer se smatraju alofonima. U sinojapanskom sloju, kao i u posuđenicama iz zapadnih jezika, ovi glasovi imaju razlikovnu ulogu, te ćemo ih ovdje smatrati fonemima. Lako ćemo naći opozicije kao što su *soo* 'aspekt glagola' i *shoo* 'poglavlje', gdje razlikovnost između [s] i [ç] donosi nedvojbenu razliku u značenju. Dalje, *ta* [ta] 'ostali' i *cha* [fça] 'čaj', *zoo* [džoo] 'slon' i *joo* [džoo] 'mlada dama', *haku* [haku] 'takt, mora' i *hyaku* [çaku] 'stotina', *haito* [haito] 'visina (u tehničkom smislu)' od engleskog *height* i *faito* [ϕaito] 'borba' od engleskog *fight*, te *kantson*, 'kancona' i *kanton* 'kanton' također su primjeri u kojima glasovi koji su u izvornojapanskom sloju predstavljali alofone imaju razlikovnost, poprimajući karakter fonema. Stanovište da su ovi glasovi alofoni temelji se na tome da u japanskom ne postoji distinkcija između [si] i [çi], [hu] i [ϕu], [ti] i [fçi], [zi] i [dži], [tu] i [fšu], [hi] i [çi]. Takvo stanovište također podupire činjenica da se tako mogu učinkovitije sagledati mnogi fonološki procesi u japanskom jeziku. Pretpostavimo li da su [fç], [fš] i [t], alofoni istog fonema /t/, možemo učinkovito analizirati glagolsku konjugaciju. Prema ovom pristupu, završni konsonant /t/ glagolske osnove /mat/ glagola *matsu* 'čekati' fonetski se realizira kao [t] u *matanai* 'neću čekati', *mate* 'čekaj' i *matoo* 'namjeravam čekati', kao [fç] u *machimasu* 'čekat ću (uljudno)' i kao [fš] u *matsu* 'čekat ću' Tsujimura (2014:53).

Alveopalatalni će se nazal [ɲ] ovdje također smatrati fonemom, premda mu u literaturi uglavnom dodjeljuju status alofona, a kod nekih autora čak ni to (Labruno 2012:59). Razlikovna se uloga [ɲ] u odnosu na [n] može

uočiti u paru *noo* [noo] ‘nō drama’ i *nyoo* [ɲoo] ‘mokraća’.⁵ Ovdje ćemo uzgred navesti i zapažanje proisteklo iz preliminarnog ispitivanja.⁶ Ispitani- ci, studenti japanskog, trebali su pročitati riječ *kani* [kani] ‘rak’, a tri izvorna govornika ocijeniti je li izgovor nazala [ɲ] takav da prenosi namjeravani smisao riječi. Ocjenjivači su dobili upute da naglasak i druge elemente izgovora pritom ne uzimaju u obzir, koliko je to moguće. Jedan dio ispitanika je ovu riječ izgovorio kao [kani], s nepalataliziranim alveolarnim [n], a takav je izgovor bio ocijenjen neprikladnim jer je zvučao kao druga riječ [kanui] (vlastito ime). Premda ovo zapažanje samo po sebi ne mora predstavljati definitivan argument u prilog stanovištu da je [ɲ] u japanskom fonem, smatramo da je ipak značajno, u najmanju ruku u nastavi japanskoga jezika.

U ovom radu konsonante u Tablici 3 niže smatrat ćemo fonemima japanskog jezika jer posjeduju razlikovnost. Tablica obuhvaća 14 konsonanata iz Tablice 2, te 6 glasova koji se obično smatraju alofonima [ç], [t͡ɕ], [f͡s], [d͡ʒ], [ɸ] i [ç], kao i uvularni nazal [ŋ] i alveopalatalno [ɲ]. Tablica sadrži 10 bezvučnih i 5 zvučnih opstruenata, 5 sonanata i 2 aproksimanta, što su ukupno 22 fonema.

Tablica 3. Konsonantski fonemi japanskog jezika

	bezvučni	zvučni
opstruenti	p, t, k, s, h, ç, t͡ɕ, f͡s, ɸ, ç	b, d, g, z, d͡ʒ
neopstruenti / sonanti		m, n, ɲ, r, ŋ
aproksimanti		w, j

3.3. Usporedba japanskih konsonantskih fonema s hrvatskima

Ovdje ćemo usporediti glasove dvaju jezika, uključujući najbitnije alofone. Za potrebe ove usporedbe, u Tablici 4 niže se navodi tablični pregled hrvatskih konsonanata, preuzet iz Barić i dr. (1997:52), koji obuhvaća 26 fonema i 6 alofona. Vokali su radi preglednosti izostavljeni, a unijete su određene prilagodbe u pogledu nazivlja. Glotalno se [h] javlja u hrvatskom kao izgovorna inačica kod jednog dijela govornika (Barić i dr. 1995).

⁵ Taj se minimalni par također može sagledati kao opreka po tome ima li konsonant obilježje palataliziranosti ili ne.

⁶ U istraživanju je sudjelovalo 14 studenata početne razine japanskog jezika Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, a od ocjenjivača dvije osobe su bile nastavnici japanskoga jezika, a jedna prevoditelj s hrvatskog. Prilikom ispitivanja bio je cilj ustanoviti pogreške fonološkog karaktera, dakle one koje utječu na razumijevanje značenja riječi, za razliku od drugih koje odaju da je govornik neizvorni govornik, ali ne utječu nužno na razumijevanje.

Tablica 4. Konsonanti hrvatskog jezika – prilagođeno prema Barić i dr. (1997:52)

Mjesto i način tvorbe		ispred tvrdog nepca				na tvrdom nepcu			iza tvrdog nepca
		bilabijalni (dvousnjeni)	labiodentalni (zubnousnjeni)	dentalni (zubni)	alveolarni (nadzubni)	alveolo-palatalni	post-alveolarni	palatalni	velarni (mekonepčani)
opstruenti	okluzivi	p b		t d					k g
	frikativi		f	s z		(ç) (ʒ)	ʃ ʒ		x (h) (ɣ)
	afrikate			ʦ (dʒ)		tʃ dʒ	tʃ dʒ		
sonanti		m		n	l r	ɲ ʎ			(ŋ)
aproksimanti			v					j	

Radi preglednosti, konsonantske foneme hrvatskog rasporedit ćemo kao u Tablici 5 niže.

Tablica 5. Konsonantski fonemi hrvatskog jezika

	bezvučni	zvučni
opstruenti	p, t, k, s, x, ʃ, tʃ, ʦ, f, fʃ	b, d, g, z, dʒ, ʒ, dʒ
neopstruenti (sonanti)		m, n, ɲ, r, l, ʎ
aproksimanti		v, j

Sada ćemo tablično usporediti konsonante dvaju jezika, uključujući foneme i bitne alofone.

Tablica 6. Usporedba konsonantskih fonema japanskog i hrvatskog jezika

	bezvučni	zvučni
Fonemi koji postoje u oba jezika	p, t, k, s, fɕ, fʂ	b, d, g, z, dʒ, j, m, n, ɲ
Japanski fonemi koji postoje u hrvatskom kao alofoni	h, ɕ	r
Japanski fonemi koji ne postoje u hrvatskom	ɕ, φ	ɰ, N
Japanski alofoni koji ne postoje u hrvatskom		ũ, β
Hrvatski fonemi koji postoje u japanskom kao alofoni		l
Hrvatski fonemi koji ne postoje u japanskom	ʃ, f, fʃ	ʒ, dʒ, ʎ, r, v
Glasovi koji u oba jezika imaju status alofona		dʒ, z, ŋ, ɣ

Vidi se da ima ukupno 15 istih konsonantskih fonema u dvama jezicima.⁷ Dalje, tablica pokazuje i 3 japanska fonema koji se u hrvatskom javljaju kao alofoni. Svega 4 japanska fonema, /ɕ/, /φ/, /ɰ/, /N/, ne postoje u hrvatskom. Iz usporedbe glasova vidi se znatna bliskost konsonantskih fonema dvaju jezika. Glas *l* je u hrvatskom fonem, dok u japanskom postoji samo kao položajna inačica fonema [r] (Akamatsu 1997:113). Zatim, glas [ɣ], zvučni parnjak [x], u hrvatskom se javlja kao alofon glasa *h* na kraju riječi, kao u »Ja bih ga pojeo«, dok se u japanskom javlja kao inačica zvučnog velarnog nazala [g] u međuvokalskom položaju u brzom govoru kod određenog broja govornika. Slično tome, [β] je glas koji predstavlja alofon bilabijala /b/ kod određenog broja govornika, a ne postoji u hrvatskom.

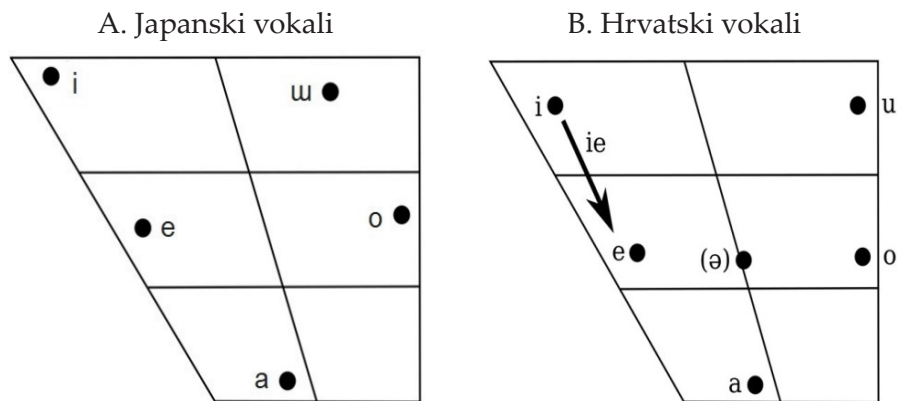
U smislu marginalnosti i motiviranosti posuđenica, za japanske bi se foneme /φ/ i /fʂ/ moglo reći da imaju izvjesnih sličnosti s hrvatskim /dʒ/. Taj se fonem javlja kao alofon u riječima *džep*, *udžbenik*, *vradžbina* i u malom broju turcizama i anglicizama, primjerice *džibra* i *džip*, te se smatra da je njegov fonemski status podložan raspravi (Jelaska 2021:67).

⁷ Treba ipak napomenuti da se ne izgovaraju svi posve identično. Primjerice japanski okluzivi [t] i [d] i frikativi [s] i [z] izgovaraju se alveolarnije nego u hrvatskom, kao i afrikata [fʂ]. Glasovi se [ɕ], [fɕ], i [dʒ] izgovaraju bez zaobljenih usta, a ravnog jezika.

3.4. Vokali u japanskom i hrvatskom

Japanski ima pet vokala *a, i, u, e, o*. To su visoki prednji *i*, visoki stražnji *u*, srednje prednji *e*, srednje stražnji *o*, nizak centralni vokal *a*. U japanskom se *u* artikulira nezaobljeno, što se u fonetskoj transkripciji bilježi kao [u], a u pažljivom govoru ponekad i stisnutih usana.

Sličnosti i razlike između vokalnih sustava japanskog (Okada 1999) i hrvatskog (Landau i dr. 1995) najbolje se mogu sagledati usporedbom Jonesova dijagrama za oba jezika u Slici 1 niže.

Slika 1. Dijagrami vokala japanskog i hrvatskog jezika

U standardnom se izgovoru suvremenog japanskog jezika visoki vokali /i/ i /u/ pod određenim uvjetima obezvučuju, što u fonetskoj transkripciji bilježimo kao [i̥] i [u̥], to jest kružićem ispod znaka. Za razliku od redukcije vokala, pri kojoj vokal gubi svoju inicijalnu kvalitetu i reducira se, primjerice, do neutralnog vokala [ə] (šva) kao u engleskoj riječi *economy* 'gospodarstvo' pri izgovoru [ə] umjesto [ɪ] (Odden 2005:89), obezvučenost je potpuni izostanak treperenja glasnica, odnosno potpuno odsustvo obilježja zvučnosti. Vokali /i/ i /u/ se obezvučuju između dvaju bezvučnih opstruenta ili nakon bezvučnog opstruenta na kraju riječi. Do obezvučenja može doći bez obzira na to je li móra čiji se vokal obezvučuje pod niskim ili visokim tonom, kao glas *u* [u] u riječima *kusa* 'trava' /LH/ i *kokusai* /LHHH/ 'međunarodni', redom.⁸

Na tu alternaciju utječu i određeni izvanfonološki čimbenici, primjerice razina formalnosti govora te ne bi bilo posve točno ustvrditi da do nje dolazi svaki put kad se vokal nađe u navedenoj okolini. Toki (2010:23) bilježi

⁸ Labrune navodi da se naglasak premiješta na prethodnu moru kao u *mushiken* 'bez ispita' ili sljedeću kao u *sankakukei* 'trokut' ako je naglašeni vokal obezvučen, ali i da postoji tendencija da naglasak ostane na obezvučenom vokalu (2012:37).

da se namjernim izostankom obezvučenja *u* na kraju riječi *ohayoogozaimasu* ‘dobro jutro’ postiže izvjesna prisnost u obraćanju.

Što se hrvatskih vokala tiče, ima ih također pet: *a, e, i, o, u*. Za razliku od japanskog, u hrvatskom je *u* zaobljeno. Ovisno o fonološkom pristupu, *ie* se može smatrati diftongom (Jelaska 2004:72) što se na Slici 1 gore bilježi strelicom.

3.5. Odstupanja u izgovoru pri učenju japanskoga kao stranog jezika

Na kraju ćemo dodati nekoliko primjedbi u vezi s odstupanjima uočnim kod učenika pri izgovoru konsonanata japanskog jezika.⁹ Promatranje je 30 učenika početne razine, studenata prve godine Japanskog jezika i kulture Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli u razdoblju od dva semestra u akademskoj 2020./2021. godini.

Primijećeno je da učenici ponekad umjesto alveopalatalnog [ç] artikuliraju postalveolarno [ʃ], kao i velarno [x] umjesto glotalnog [h]. Zatim, često odstupaju u artikulaciji glasa [ç]. Na primjer, u *hito* ‘čovjek’, u standardnom je jeziku uobičajen izgovor [çito], što učenici ponekad izgovaraju kao *[xto], s velarnim frikativom [x] iz svog materinskog jezika. Izgovor [çito] također može biti prihvatljiv u polaganom govoru. Zatim, kod učenika se bilabijalno [ɸ] uglavnom zamjenjuje labiodentalnim [f]. Slično tome, kod bilabijalnog aproksimanta [ɯ], koji se artikulira nezaobljeno, često dolazi do odstupanja po tome što se artikulira labiodentalno, ili pak bilabijalno, ali zaobljeno, kao u engleskom jeziku. Glas [ɾ] je u japanskom flap, koji se u određenim izgovornim pozicijama ostvaruje i kao [l], no ovdašnji ga učenici često artikuliraju kao vibrant. Zatim, uvularni se nazal [ŋ], koji se javlja samo ispred stanke, učenici većinom izgovaraju kao alveolarno [n]. Treba naglasiti da ni u jednom od ovih odstupanja ne dolazi do pogrešaka koje se tiču distinktivnih obilježja.

Kao što pokazuje Špica (2001), studentima poteškoće zadaje nazalni aproksimant [ŋ], inačica mornog nazala /N/ koja se javlja u međuvokalnom položaju. Njegova razlikovnost u odnosu na /n/ vidi se u spomenutom paru *kani* ‘rak’ i *kan’i* ‘priručno, jednostavno’. Učenici ga u velikom broju slučajeva uslijed interferencije materinskog jezika zamjenjuju alveolarnim [n], čime se razlikovnost gubi te može doći do narušavanja komunikacije.

⁹ Treba dodati da izgovor japanskih glasova po sebi predstavlja manju poteškoću prilikom usvajanja ovog jezika u odnosu na naglasak, ritam i intonaciju. U izgovornoj se produkciji učenika na granici riječi javljaju jednačenja po zvučnosti strana japanskog jezika (Golob 2013). Također, često dolazi do odstupanja u pogledu obezvučenja vokala, koje se javlja pod određenim uvjetima.

Spomenut ćemo ovdje da se najveći dio pogrešaka u govornoj produkciji studenata odnosi na posebne more, odnosno na duge vokale i duge konsonante, koji nisu bili predmet ovog rada. O tome će detaljnije biti riječi u sljedećim istraživanjima.

4. Zaključak

U ovome smo se radu bavili glasovnim sustavom japanskog jezika, s posebnim fokusom na konsonantima. Predložili smo sustav japanskih konsonanata te ih usporedili s hrvatskima. Predloženi sustav sadrži 27 konsonanata, od čega 22 konsonantska fonema i 5 alofona. Usporedba je sustava japanskih konsonantskih fonema s hrvatskima pokazala da 15 japanskih konsonantskih fonema, /p/, /t/, /k/, /s/, /t͡ɕ/, /t͡ɕʰ/, /b/, /d/, /g/, /z/, /d͡ʒ/, /j/, /m/, /n/, /ɲ/, postoji i u hrvatskom; 3 japanska konsonantska fonema, /h/, /ç/, /r/, u hrvatskom postoje samo kao alofoni, a samo 4 japanska fonema, /ç/, /ϕ/, /uɥ/, /N/, u hrvatskom ne postoje. Na osnovu toga se može zaključiti da inventari konsonantskih fonema ovih dvaju jezika imaju dosta sličnosti.

Iz perspektive hrvatskog jezika, usporedbom je pokazano da postoji jedan hrvatski fonem, /l/, koji u japanskom predstavlja alofon, a 8 konsonantskih fonema /ʃ/, /f/, /fʃ/, /ʒ/, /d͡ʒ/, /ɬ/, /r/, /v/ koji u japanskom ne postoje. Na kraju, za 4 se konsonanta /d͡ʒ/, /z/, /ɲ/, /ɣ/ utvrđuje da su alofoni u oba jezika. U kontekstu diskusije o postupnoj fonemizaciji alofona [β], do koje dolazi pod ujecajem posuđenica, ukazano je da tu postoji izvjesna sličnost s fonemom *dž* u hrvatskom jeziku.

U kontekstu razmatranja sličnosti i razlika konsonanata, navedene su i česte pogreške kod ovdašnjih učenika japanskog. Razmatranja o japanskom glasovnom sustavu i uvidi dobiveni usporedbom japanskog s hrvatskim mogu biti od koristi u nastavi japanskog jezika, ali i za znanost o jeziku kao takvu.

Literatura

- Akamatsu, Tsutomu. 1997. *Japanese Phonetics, Theory and Practice*. Munchen – Newcastle: Lincom Europa.
- Barić, Eugenija i dr. 1995. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, Eugenija i dr. 2019. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Frellesvig, Bjarke. 2018. *The History of the Language*. Prir. Hasegawa, Yoko. *The Cambridge Handbook of Japanese Linguistics*. Cambridge University Press.

- Golob, Nina. 2013. *Desuga* and the Spread of Voicing Feature in L2 Japanese. *Acta Linguistica Asiatica*, 3-3, 9–20.
- Hamada, Atsushi. 1949. *Sokuon to hatsuon* [Morni opstruent i morni nazal]. Tokyo: Jinbun Kenkyu.
- Itô, Junko; Armin Mester. 1999. The Phonological Lexicon. *A Handbook of Japanese Linguistics*. Prir. Tsujimura, Natsuko. Oxford: Blackwell, 62–100.
- Jelaska, Zrinka. 2004. *Fonološki opisi hrvatskoga jezika; glasovi, slogovi, naglasci*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Kindaichi, Haruhiko. 1972. *Nihongo on'in no kenkyu* [Research on Japanese phonology]. Tokyo: Tokyodo Shuppan.
- Kubozono, Haruo. 2015. Introduction to Japanese phonetics and phonology. Prir. Kubozono, Haruo. *Handbook of Japanese Phonetics and Phonology*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Labrune, Laurence. 2014. The phonology of Japanese /r/: A panchronic account. *Journal of East Asian Linguistics*, 23-1, 1–25.
- Labrune, Laurence. 2012. *The Phonology of Japanese*. Oxford Scholarship Online. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199545834.001.0001 (pristupljeno 1. 11. 2021.)
- Landau, Ernestine; Mijo Lončarić; Damir Horga; Ivo Škarić. 1995. Croatian. *Journal of the International Phonetic Association*, 25-2, 83–86.
- Odden, David. 2005. *Introducing Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Okada, Hideo. 1991. Japanese. *Journal of the International Phonetic Association*, 21-2, 94–96. International Phonetic Association.
- Pinter, Gabor. 2015. Emergence of new consonant contrasts. U *Introduction to Japanese phonetics and phonology*. Prir. Kubozono, Haruo. *Handbook of Japanese Phonetics and Phonology*. Berlin: De Gruyter Mouton, 121–166.
- Požgaj Hadži, Vesna. 2002. *Hrvatski i slovenski u kontaktu*. Ljubljana: Razprave Filozofske fakultete.
- Saito, Yoshio. 2020. *Nihongo onseigaku nyumon kaiteiban* [Uvod u japansku fonetiku, izmijenjeno i dopunjeno izdanje]. Tokyo: Sanseido.
- Shibatani, Masayoshi. 1990. *Languages of Japan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Shibatani, Masayoshi; Taro Kageyama. 2015. Introduction to the handbooks of Japanese language and linguistics. Prir. Kubozono, Haruo. *Handbook of Japanese Phonetics and Phonology*, Berlin: De Gruyter Mouton. vii–xxix.

- Škarić, Ivo. 2007. *Fonologija hrvatskoga standardnog jezika*. Prir. Babić, Stjepko i dr. *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Špica, Dragana. 2021. Izgovor japanskog mornog nazala /N/ kod hrvatskih učenika. Pula: *Tabula* 18. Doi: <https://doi.org/10.32728/tab.18.2021.8> (pristupljeno 25. 1. 2021.)
- Tanaka, Yu. 2014. The role of contrast in the distributional restrictions on Japanese palatalized. The role of contrast in the distributional restrictions on Japanese palatalized consonants. *Proceedings of Formal Approaches to Japanese Linguistics* (FAJL) 7, 239–250.
- Toki, Satoshi. 2010. *Nihongo kyoiku kara no onsei kenkyu* [Istraživanje japanske fonetike iz aspekta nastave japanskog kao stranog jezika]. Tokyo: Hituzi shobo.
- Tsujimura, Natsuko. 2014. *An Introduction to Japanese Linguistics*. Wiley Blackwell.
- Turk, Marija. 1991. Fonetika, fonologija i morfonologija. *Fluminensia* 3, 1-2. 163–168. <https://hrcak.srce.hr/132778> (pristupljeno 1. 11. 2021.)
- Turk, Marija. 1992. *Fonologija hrvatskog jezika*. Rijeka: Izdavački centar.
- Vance, Timothy, J. 1987. *An Introduction to Japanese Phonology*. State University of New York.
- Vance, Timothy, J. 2008. *The Sounds of Japanese*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vance, Timothy, J. 2018. Moras and Syllables. Prir. Hasegawa, Yoko. *The Cambridge Handbook of Japanese Linguistics*. Cambridge: University Press.
- Yamane, Noriko. 2013. "Placeless" consonants in Japanese: an ultrasound investigation. Doktorski rad. University of British Columbia. <https://open.library.ubc.ca/collections/ubctheses/24/items/1.0073498> (pristupljeno 1. 11. 2021.)
- Youngberg Connor. 2021. Representing the moraic nasal in Japanese: evidence from Tokyo, Osaka and Kagoshima. *Glossa: a journal of general linguistics*, 6-1, 63. Doi: <https://doi.org/10.5334/gjgl.1099> (pristupljeno 1. 11. 2021.)

Phonological system of Japanese compared to Croatian

Abstract

This paper deals with the phonological system of the Japanese language. Its main goal is to compare the phonological system of Japanese with that of Croatian, as there have been no published papers on the topic so far, and there have been no similar papers in languages closely related to Croatian, either. In order to explain the complexity of Japanese phonological system, the prosodic structure, phonotactic restrictions and lexical strata of the Japanese language are first discussed. The relevant literature, both traditional and more theoretically oriented, usually states that Japanese has 14 consonant phonemes, while other existing sounds are considered to be allophones. The paper proposes a system of 27 consonants in Japanese, 22 being phonemes and 5 allophones. The consonants of the two languages are then compared. The comparison shows that 15 Japanese consonant phonemes also exist in Croatian, 3 Japanese consonant phonemes exist in Croatian as allophones, while only 4 out of 22 do not exist in Croatian. It is thus established that the two languages exhibit a high similarity with respect to their consonant inventories. The paper also draws attention to the phonemization of certain Japanese allophones under the influence of loanwords, a process attested in Croatian, as well.

Ključne riječi: japanski, hrvatski, fonologija, alofon, mora

Keywords: Japanese, Croatian, phonology, allophone, mora

